

IANNIS XENAKIS — UN OM CE ȘI-A ÎMPLINIT DESTINUL

IANNIS XENAKIS — A MAN WHO FULFILLED HIS DESTINY

CARMEN STOIANOV,

profesor universitar, doctor,
Universitatea „Spiru Haret”, București, România

Este bine cunoscută pasiunea lui Xenakis pentru interpretarea în concerte care trebuie să fie neapărat diferită de interpretările anterioare : acest fapt demonstrează pasiunea compozitorului pentru o nouă modalitate de a provoca asistența. Iată de ce el întotdeauna a preferat muzica „live” interpretată în sălile de concert: piese pentru orchestră sau ansamblu cameral.

„Idmen” și „Nekuia” aparțin acestei categorii de lucrări: foarte dificile de interpretat „live”, ceea ce necesită o abordare deosebită a dirijorului și a fiecărui membru al ansamblului coral, care are rolul de „solist” pe parcursul întregului spectacol.

Ansamblu cameral român „Antifonia” și Constantin Rîpă în calitatea sa de dirijor (de la fondare), a reușit în această experiență obținând un succes remarcabil.

Cuvinte cheie: *muzică „live”, sală de concert, ansamblu coral, dirijor, tip de abordare, solist, „Antifonia”, succes remarcabil.*

Xenakis’s passion for playing in concerts that have to be different from the previous performance is well known: it reveals the passion of the composer for a new way of exciting the assistance. That’s why he always preferred “live music”, performed in concert halls: pieces for orchestras or for choir ensemble.

Idmen and Nekuia belong to this category of works: very difficult to be performed live, it requires a special approach of the conductor and of each member of the choral ensemble who have the role of “soloists” throughout the play.

The Romanian choral ensemble “Antifonia” and Constantin Rîpă as its conductor (since its establishment) has been a remarkable success in this experience.

Keywords: *live music, concert hall, choir ensemble, conductor, type of approach, soloist, Antifonia, remarkable success.*

Ne-am propus să reînviem două moemnte speciale din viața acestui compozitor «nepereche» din neliniștitul secol XX al Terrei: despre relația specială la nivel de «vase comunicante» în plan cultural dintre *Antifonia*, Constantin Rîpă și Iannis Xenakis. Ceea ce îi unea era nu doar solul nașterii lor - România, cât lucrul înverșunat cu partitura, în slujba muzicii, pentru a obține perfecțiunea.

Fiind implicați¹ în acea ediție de Festival «Săptămâna Internațională a Muzicii Noi» - 1992 de la București, când Iannis Xenakis a regăsit România natală, făcând cunoștință cu un public avid de muzică bună, am putut să-l cunoaștem, să-i fim alături, să-i urmărim verbul scilpitor, ironic, să constatăm cât de prezent este în fiecare moment și cum este susținut de soția sa în toate ocaziile.

Totodată, peste ani.am fost profund impresionati de modul în care Xenakis - “pilon” existențial al culturii secolului XX - a fost caracterizat în mod direct și indirect de către Constantin Rîpă. Vorbind despre “fenomenul”, despre “starea de spirit” numită *Antifonia*, Constantin Rîpă așeza prima întâlnire

¹ Muzicologul Carmen Stoianov este realizatoarea Caietului-Program al Festivalului, iar compozitorul Petru Stoianov a fost consilier, în echipa compozitorului Liviu Dănceanu, directorul manifestării.

cu genialul compozitor grec sub semnul ascensiunii artistice a coralei iar pe cea de-a doua o vedea ca „a doua geneză”; referindu-se în mod explicit la Xenakis, Rîpă vedea în acesta „un compozitor de mult „angajat” în legendă”.

Să ne apropiem de “legendă” prin intermediul *Antifoniei*, formația clujeană intim legată de două capodopere cu valoare de simbol pentru creația lui Xenakis, brăileanul ce a luminat zarea lumii la intersecția muzicii cu poezia și arhitectura: *Idmen* și *Nekuia*.

Cine erau antifoniștii? Cine era *Antifonia* și care a fost legătura dintre ascensiunea acesteia și Xenakis?

De câteva decenii, în România și Europa este recunoscută valoarea coralei de cameră *Antifonia* și a mentorului și fondatorului ei - compozitorul și dirijorul Constantin Rîpă, cadru didactic la Academia de Muzică „Gheorghe Dima” din Cluj Napoca.

Traversând o primă decadă de tatonări și acumulări repertoriale, tehnice și expresive realizate prin repetiții, concerte live, imprimări radio și de televiziune ca și participări la concursuri sau festivaluri (1969-1979), *Antifonia* a cucerit Europa prin profesionalismul demonstrat în intervalul 1979-1982 când, în doar trei ani și-a adjudecat nu mai puțin de 14 premii internaționale, afirmându-se în importante work-shop-uri de tipul *Europa Cantat*. Se spune că «a te impune» este relativ ușor, în timp ce «a te menține» la nivelul cucerit, în directă confruntare cu timpul, devine veritabilă performanță. Este cât se poate de adevărat iar *Antifonia* nu a întârziat să-și adjudece performanțele, reconfirmare după 1990 în festivaluri de anvergură : *Wien Modern*, *Wiener Musiksommer*, *Musique d’Aujourd’hui* etc.

An de an, de la înființare până astăzi, corala a trecut cu brio ștacheta impusă de partiturile contemporane în care fiecărui membru al ansamblului îi revenea câte o voce din texturi savante semnate Iannis Xenakis, Roman Vlad, Henri Pousseur, Krzysztof Penderecki, Luigi Dallapiccola, Franco Donatoni și atâția alții...

Permanențizarea unui dur criteriu selectiv a impus în prim plan solfegiști de excepție care să rezoneze într-un «macro timbru» în a cărui textură s-au petrecut nu mai puțin de aproape 700 membri de la înființare până în prezent. Iar *Antifonia* a devenit, rând pe rând, «glas», voce autorizată a șiragului generațiilor ei.

Calificată drept «stare de spirit», *Antifonia* este creatoarea și beneficiara unei strategii speciale de abordare a partiturilor corale, strategie datorată abilității muzicianului complex care este Constantin Rîpă.

Un prim examen de maturitate conceptuală și interpretativă a fost prilejuit de ediția din anul 1985 a festivalului de notorietate *Europa Cantat*. Desfășurat în Franța, la Strasbourg, festivalul a impus pe afiș o primă audiție dedicată de Iannis Xenakis *Antifoniei* și ansamblului *Les Percussionistes de Strasbourg*, aflat sub bagheta lui Edmond Colomer : *IDMEN*² ; a fost «piatra» de încercare pentru consolidarea numelui european al coralei din inima Transilvaniei. Atât specialiștii cât și publiculș aiu fost cucerți de prospețimea sonorităților lui Xenakis în recitirea profesionistă a « antifoniștilor ».....

Confruntată cu o partitură a cărei dificultate a exclus din start sau după un număr redus de repetiții orice tentativă de lucru în workshop a vreunei alte formații înscrise la *Europa Cantat*, *Antifonia* a rămas un pilon de neclintit în recrearea sonorităților imaginate de nepuizabila fantezie sonoră a lui Xenakis. Practic, în cadrul unor *divisi* la 16, 24 sau 32 de voci, fiecare linie vocală din ansamblul ce număra 70 de persoane cânta la semitonul celeilalte, ceea ce crea o pânză sonoră inedită, deosebit de dificil de realizat în plan vocal; din punct de vedere intonațional, «după un anumit interval de timp, este aproape imposibil să nu intre în unison» - remarca, întorcându-se în timp, Constantin Rîpă³.

Modalitatea prin care dirijorul a înfrânt orice posibilitate de reintare în unison a fost o soluție proprie, originală : « ... niciodată nu am pus două sau trei voci să cânte împreună, ci de la patru în sus.

2 Programată în concert, la Festivalul *Europa Cantat*, între o cantată de J.S. Bach și un oratoriu de G. Fr. Haendel!

3 Țiplea- Temeș, Bianca, *Antifonia in extenso*, *Dialog cu dirijorul Constantin Rîpă*, Editura Mediamusica, Cluj-Napoca, 2009, p. 93

Iar asta pentru că în momentul când se formează clusterul pe verticală, discursul începe să curgă ca o pânză sau ca o bandă sonoră și nu te raportezi la vreuna din vocile alăturate. Îți cânti linia pe tonul de pe care ai plecat și ești în stare să o duci la capăt pentru că te integrezi într-un fond de cântare» - își amintește Constantin Rîpă. Și tot el devoalează care a fost momentul declucului, cum a ajuns la această soluție, cu peste 15 ani în urmă, atunci când *Antifonia* a abordat o piesă dificilă pentru acea vreme, semnată Roman Vlad : *Letura di Michelangelo*, o etalare vertical pe șaisprezece voci și duct cromatic. [1, p 95]

Impresionat de performanța interpretativă live, Iannis Xenakis a mărturisit apoi: «Când aud *Antifonia* mă topesc»⁴. Să fi fost la mijloc și amprenta emoționalității dat fiind că se născuse și copilărise în Brăila, oraș românesc de pe mal dunărean, să fi fost impresionat de convorbirea pe care a purtat-o în românește cu dirijorul și membri ai ansamblului sau, pur și simplu, *Antifonia* l-a sedus și l-a convins?

Cert este că, revenind în România la Festivalul Săptămâna Internațională a Muzicii Noi - ediția din 1992 și apoi devenind *Doctor Honoris Causa* al Academiei de Muzică din Cluj un an mai târziu, întâlnirile lui Iannis Xenakis cu *Antifonia* au rodit din nou: *NEKUIA*. În baza experienței acumulate pe partiturile abordate anterior, lucrul la această muzică specială - reflex sonor al unui ritual de înmormântare⁵ - nu a constituit o problemă. Potrivit uzanței deja înstăpânite, Constantin Rîpă a programat repetițiile corului de așa manieră ca «organismul coral» să fie perfect pregătit pentru concertul vocal-sinfonic în care figura *Nekuia*, pe afișul prestigiosului Festival «Săptămâna Internațională a Muzicii Noi» de la București ; mai mult, înaintea plecării spre capitala României, a susținut un fel de «repetiție generală», în variantă *a cappella*, la Cluj-Napoca.

Aici se naște, desigur, o întrebare : în ce măsură restituirea unei piese concepute pentru ansamblul vocal-sinfonic poate fi făcută *a cappella* fără a prejudicia mesajul operei muzicale în sine?

Răspunsul este oferit de dirijor fără prețiozitate și pare cel puțin logic; a instituit această manieră de lucru (aceeași cu cea de la *Idmen*⁶ !) pentru a oferi autonomie compartimentului coral și pentru a nu pierde un timp prețios de lucru cu ansamblul vocal-sinfonic. În decursul deceniilor a devenit o «teză» probată cu valoare axiomatică, certificată de la prima întâlnire cu dirijorul Gheorghe Costin și cu membrii Orchestrei Naționale Radio. Succesul a fost răsunător: șase chemări la rampă ale compozitorului alături de dirijori și membrii ansamblului vocal-orchestral !

Care este secretul *Antifoniei*?

Cred că dincolo de îndrăzneala și cutezanța tinereții, dincolo de « setea » depășirii dificultăților tehnice și de abordare a primelor audiții, trebuie punctată apetența pentru perfecta asimilare și reliefare stilistică, pentru atingerea coerenței artistice. În mod sigur, este ceea ce l-a determinat pe Ianis Xenakis să exclame acel „Când aud *Antifonia* mă topesc”. [2, p.45]

Referințe bibliografice

1. ȚIPLEA-TEMEȘ, B. *Antifonia in extenso, Dialog cu dirijorul Constantin Rîpă*. Cluj, Napoca: Editura Mediamusica, 2009.
2. HARLEY, J. *Xenakis: his life in music*. London: Taylor & Francis Books, 2004.
3. STOIANOV, C.; CTOIANOV, P. *Istoria muzicii românești*. București: Editura Fundației România de Măine, 2005.
4. COSMA, V. Muzicieni din România. În: *Lexicon biobibliografic*, 2005, vol. VIII (P-S), București: Editura Muzicală.

4 Mărturie a pecuționistului Mircea Ardeleanu, inserată de Constantin Rîpă în dialogul purtat cu Bianca Țiplea-Temeș, op. cit., p. 95

5 Pe partitura lucrării text de Jean-Paul Richter și Francoise Xenakis), compozitorul a notat: “Nekuia – ceremonie funerară, totodată necromantie, rit magic prin care sufletele morților sunt invocate și chestionate asupra viitorului”

6 Lucrarea a fost prezentată publicului clujean a cappella, înainte de recrearea ei în Festivalul Europa Cantat alături e ansamblul Les Percussionistes de Strasbourg., sub bagheta lui Edmond Colomer